

We hebben tot nu toe de term 'Brace' vertaald als 'mout', maar eigenlijk kunnen we het misschien beter vertalen als '**gruut**'.

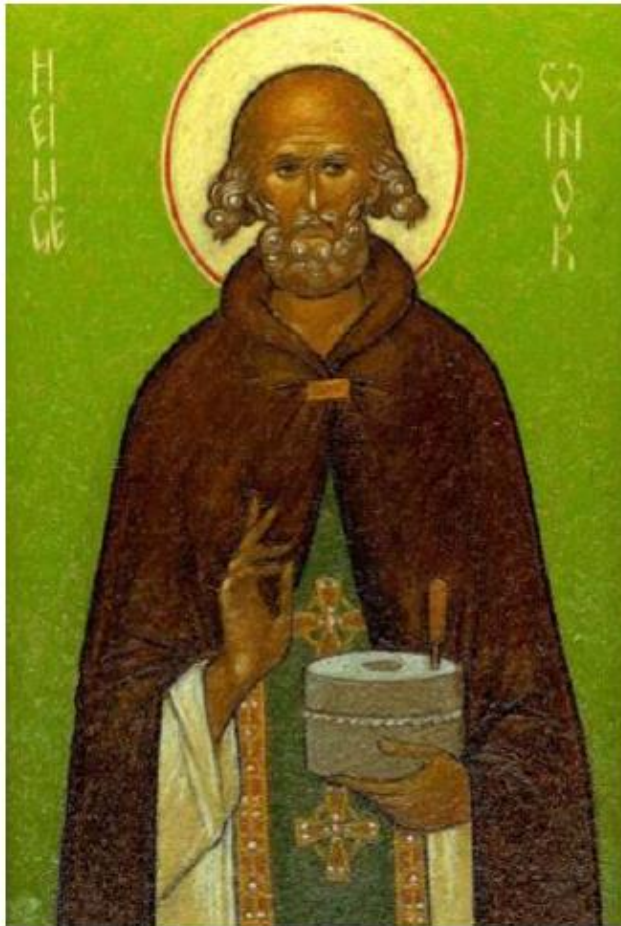
We moeten ons immers de vraag stellen waarom het de vrouwen van de lijfeigenen zijn die de 'brace' moeten leveren, welk werk was er in een **domaniale** economie zo typisch vrouwelijk dat het toevertrouwd werd aan deze vrouwen.

Het antwoord dat we daarop moeten geven is het malen van de granen, of het maken van 'gruut'.

Als we de etymologie nagaan van 'gruut' of 'grut' leren we dat Kiliaan dit definieerde als grof gemalen haver of boekweit – graan dat op de molen verbrijzeld is – waarvan we het woord 'grutten' ook nog kennen.

Gruut, waarvan ook het woord 'gruus' verwant is, betekent origineel 'klein gebroken' of klein gemalen.

Men brengt het woord in verband met het Germaanse 'graut' en het oudnoords 'grautr' wat

zoveel als pap betekent maat dan 'diekke' of 'grofkorrelige' pap.

N. van der Sijs noemt 'grutten' graan dat op molen verbrijzeld is.

In het oud Saksich wordt dit 'griot' genoemd.

J. De Vries concludeert in zijn 'Nederlands Etymologisch Woordenboek' dat gruut zoveel betekent als 'fijn gestoten'

We kennen het woord ook nog als deel van het toponymie 'Gruitrode' – waar het ook grof korrelig betekent.

Gruut heeft dus als eerste betekenis 'gemalen' en 'korrelig'. Vandaar dat we aannemen dat de 'brace' die de vrouwelijke lijfeigenen moesten maken voor de abdij – gemalen graan' was.

De molen van Sint Winnoc

Hiernaast Sint Winnoc afgebeeld met zijn molen.

De 'uitvinding' van de 'mechanische' molen wordt toegeschreven aan **Sint Winnoc**. (640 – 717)

Deze Bretoen kwam afgezakt naar de abdij van Sint Bertin – of Sint Sithu - in Sint Omaars, en waar hij een tijd verbleef. Toen werd hij door de abt naar Wormhout gestuurd om aldaar een nieuwe klooster te stichten, wat hij heel voorbeeldig deed.

Daar nam hij onder andere de taak van het malen van het graan op zich, wat toen met de techniek van die tijd, gebeurde met en kweern, een handmolen. Maar als godvrezende monnik, moest hij natuurlijk ook zijn gebeden doen, wat hij zonder problemen volhield, ook op oudere leeftijd.

Een jonge monnik die niet kon geloven dat de krasse ouderling dit huzarenstukje zomaar kon leveren, verborg zich in de cel van Winnoc om hem uit te loeren en toen zag hij dat de

monnik door engelen geholpen werd, die het malen van hem, gedurende zijn gebed, over namen. De jonge monnik werd bij het zien van dit wonder blind geslagen. Sint Winnoc kon dit dan weer niet over zijn hart krijgen, en hij streek met zijn oude vingers over de ogen van de jonge 'curieuzeneus', waardoor hij het zicht plots terug kreeg. Winnoc overleed op 6 november 716.

Zijn abdij te Wormhout werd door de Noormannen vernield. Sint Winnoc werd naar Bergen gebracht en bij het verplaatsen van zijn lichaam, gebeurden verschillende wonderlijke genezingen.

Van dan af werd zijn begraafplaats, Sint Winoksbergen genoemd en werd hij onder andere patroon van de molenaars.

In zijn basiswerk 'Van zadelsteen tot Zetelkruier – 2000 jaar molens in Vlaanderen' schrijft Paul Bouters (Boek 1 – pag. 25) het volgende over de religieuze symboliek van de kweernen.

Talrijke maalstenen uit de Gallo-Romeinse en uit de Frankische tijd zijn heel fraai versierd. Molens

bevestigden hun rol van symbool van het leven. Dit zette zich door in de christelijke symboliek. Het kruismotief kwam veelvuldig voor. Maar dit kan ook teruggaan tot voor-christelijke symbolen en geometrische figuren van Iers-Keltische inspiratie. .

Het kruismotief treft men onder meer aan op de kweern van de **H. Columbanus** (521 – 597), stichter van verscheidene kloosters in Ierland, wiens biograaf, de H. Adamnam, verhaalt, dat hij in zijn klooster te Iona 's nachts de kweern bediende. Maar dit werk was zo zorgvuldig verricht dat zijn medebroeders dachten dat het door een engel was gedaan.

Waarschijnlijk in het verlengde van het historisch feit **dat malen lange tijd gold als slaven- of boevenwerk**, kreeg het in de christelijke ethiek soms het karakter van een werk van boetvaardigheid. Sint Germanus (496 – 576), bisschop van Parijs, at nooit brood dat hijzelf niet met de kweern uit versterving had gemalen. Sint Radegundis (518 – 587) had in haar klooster te Poitiers een kweern waarmee zij haar eigen meel maalde.

Uit al het voorgaande is duidelijk dat 'bier' in de kloosters een belangrijke plaats innam; ook in **het klooster van Sint-Truiden**.

Het waren de monniken en paters die in de vroege middeleeuwen als brouwers optraden.

E. Lavigne schreef in zijn 'Kroniek van de abdij van Sint-Truiden' deel I, het volgende: *Op 15 augustus 870 werd de inventaris van de schat van de abdij van Sint-Truiden opgesteld. In diezelfde akte wordt in een tweede deel de beschrijving gegeven van wat in de toekomst voor het onderhoud van de broeders wordt bestemd, en daaronder staat er:*

Voor hun onderhoud hebben de broeders honderd twintig manden **spelt** toegewezen om brood te bakken, wat zestienhonderd schepels vertegenwoordigt;

voor het brouwen van bier krijgen ze honderd tweeënnegentig manden gerst, of negentienhonderd twintig schepels. Dus driehonderd schepels meer dan voor het brood! Samen aan spelt en gerst maakt dat driehonderd en twaalf manden of drieduizend vijfhonderd twintig schepels. Ze bezitten ook vijftien vetgemeste varkens, zestig schepels peulvruchten, vierentwintig schepels zout.

Het gruit van Rapsaet is mout

In zijn boek ‘Oeuvres complètes de J. J. Raepsaet’ schrijft Jean-Joseph Raepsaet dat een zekere Vredius geloofde dat de ‘gruute’ een drank was gelijkend op bier. Dit is een vergissing stelt Raepsaet. Het recht op de gruute of gruyte bestond in het exclusieve recht om de gruau, in het Vlaams ‘vrye mouterye’ te maken.

Raepsaet gelooft dat ‘grut’ van het nedersaksisch komt en gerst of rogge betekent waarvan de Germanen grote hoeveelheden in hun bier en in hun jenever gebruikten.

Dat de Germanen reeds jenever zouden gekend hebben, zal wel een vergissing geweest zijn. De oudste akte die ik ken, zo stelt Rapsaet is deze van keizer Otho III aan de kerk van Utrecht uit het jaar 999. En deze stelt:

‘Negotium generale fermentatae cerevisiae et quod vulgo gruyt nuncupatur, quidquid in jam dicta villa ad publicum bannum sive districtum pertinere visum est’.

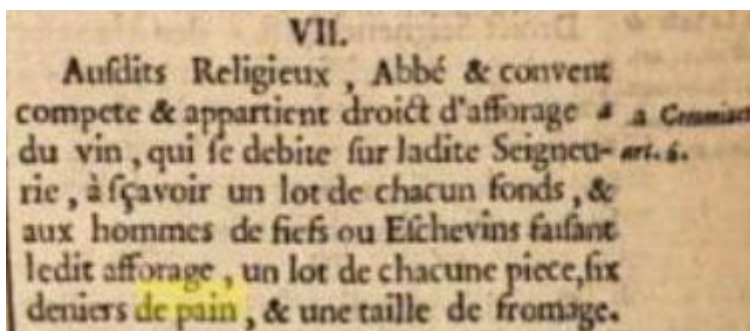
Ondertussen is er nog een oudere akte van zijn voorganger gevonden waarbij sprake is van het gruit; deze dateert uit het 974 en daarbij schonk Otto II het **gruitrecht** van Fosses aan de kerk van Luik. Hier heet het gruit ‘materiam cervise.’ Of ‘biermaterie’.

Deze stelling botst volledig met wat P. Smolders schrijft. In zijn ‘De Middeleeuwse Brouwerij en de Gruit’ legt ons uit dat de economische grondslag in de vroege middeleeuwen, ‘de villa’ was. Daarin had de heer zijn huis met daar naast de woningen van zijn ‘laten’ of horigen. Op zo’n domein was alles van de heer; het land en de weiden, het bos en de heide, zelfs de lucht en het water. Vloog er een ‘onbekende’ zwerm bijen door de lucht, dan waren die van de heer. De molen die water uit de beek gebruikte was van de heer en de brouwerijen die water maar ook wilde kruiden – **het gruit** – gebruikten bij het brouwen was ook al van de heer.

In de oudste bescheiden schrijft P. Smolders spreekt men van **gruta** in tegenstelling met **brasium**, woord dat toen gebruikt werd om mout aan te duiden.

Het gruitrecht ziet Raepsaet als een heerlijk recht, net zoals

Het recht van ‘afforage’.

In de costumen of gewoonten van de heerlijkheid Bovines – die ‘onderhorig’ waren aan **de abdij van Sint Amand ‘en Pevele’** staat er: dat men de religieusen, de abt en het convent het recht vande afforage moet en dit van de wijn, die verkocht wordt op de heerlijkheid, te weten telkens een

‘lot’. Ook voor het brood en de kaas bestond er een ‘afforage’recht.

De Sint-Bertinsabdij had in zijn heerlijkheid van **Poperinge** het zelfde ‘afforagerecht. In de keure die in **1232** opgesteld worden voor deze stad worden de rechten van de abdij opgesomd: waaronder de **calmage ende afforage op wijnen ende bieren** in de herbergen gesleten’.

VII.

BOven-dien hebben sy oock inde selve haer-lieder stede ende jurisdictie diverse schoone rechten ende vrijheden, als van halle-rechten, stal-rechten, aerd-gelt, recht vande mate, recht vanden gewichte, tol, calmage, ende afforage op wijnen ende bieren inde herbergen gesleten, mitsgaders alle confiscatien, stragiers-goet, lagaen-goet, ende bastaert-goet, soo hier naer breeder geseyt is van't selve b staert-goet, onder den titel van partagien ende successien, met meer andere rechten ende Privilegien, dan-of sy sijn in goede ende libre possessie.

Deze rechten blijven gelden in de stad tot en met de Franse Revolutie.

Raepsaet legt uit dat de ‘calmage ende afforage’ rechten komen uit het herenrecht – het

recht van de heer die het land in volle eigendom heeft en dat dit stamt uit de tijd vooraleer de gemeentelijke vrijheidscharters bestonden, uit de tijd dat de lijfeigenen en de laten enkele velden van de villa bebouwden en dat ze hiervoor ‘tienden’ moesten leveren an de ‘gania’ of ‘spicarium’ van de eigenaar.

Het ‘calmage of afforage’-recht is dus te vergelijken met de tienden en bestaat in de latere gemeentelijke keuren nog als het recht op een bepaalde ‘hoeveelheid’ wijn of bier dat in de herbergen verkocht wordt.

Daarbij aansluitend hoort ook het recht van de heer om zijn lijfeigenen en laten te verbieden ergens anders – buiten zijn heerlijkheid – aankopen te gaan doen en tevens om aan vreemdelingen te verbieden goederen in zijn heerlijkheid te komen verkopen.

Ook dit recht werd soms aan de stad toegekend, zoals we leren uit de coutumes van Nieuwpoort.

Het gruit van Reinier Boitet is gist

In ‘De beschrijving van de stad Delft’ zegt de schrijver Reinier Boitet – in 1729 – hierover:

*Ik bekenne de regte afleiding van dit woord niet te weten, maar dat **het gruitgeld eene zekere belasting op he verkoopen van de gist**, tot het brouwen der zware bieren is geweest, meen ik buiten tegenspraak uit oude stukken te bewijzen, doch eer ik daar toe overga, lust het my noch eenige waarschynelyke gissingen wegens den oorspronk van ’t woord gruit of gruit voor te stellen.*

Ik heb verscheide oude brouwers in de Meyery van den Bosch gevraagd, of zy my hier in eenige opening konden geven, die my zeiden, dat ieder brouwer als hy brouwt, driemaal by den tollenaar ofte pachte die de gruit heeft, moet aangeven, eens eer hy het vuur onder de ketel mag aansteken, hoe veel zakken mout hy ingestort heeft, de tweede maal als het bier in de geilkuip staat, hoe veel vaten of tonnen of vaten er weder zyn.

*Dit geilen in de geilkuip zeiden zy, dat men wel plagt **buten en guut** te noemen, als mede het gegiste bier, en dus dunckt my dat de voordien gruiten en gruit, niet veel van het woord gist verschelen, dewyl men weet hoe veel verandering er in vele woorden gekomen is.*

*De tollenaar of pachter werd noch dikwils op vele plaetsen de grute of gruter genoemd, die **den gistverkoper** was en in het gruthuis woonde – en dit is al in den jare 1350 in gebruik geweest, gelyk ik aanstonts zal aantoonen. Deze pachter moest voor dezen, wanneer het bier te geilen of gisten stond, het komen pegelen of meten, ’t geen thans, om dat de ketels en kuipen op een vaste maat staan, niet meer in gebruik is. Slichtenhorst, in zyn toneel van Gelderland ziet ook, dat alleen de dikke bieren, dat is, de gistende, gruitgeld moeten geven,*

dat is te verstaan, zeker getal van gist, maar geen dunne bier, dat men ook wel scharbier noemt.

Na deze bespreking haalt ook Reinier Boitet, Keizer Otho III aan en hij vertaalt dit als volgt: ... dat is, een gemeene hanteering of negotie van gegist bier, dat door de wandeling Grute werd genaamt.

*En daar voegt hij meteen bij: 't is waar; naar den letter luidt den zin zoo, maar zoo men op de zaak wel acht geeft, zal men zien dat het wil zeggen, een gemeene handeling of koopmanschap van gist der bieren, gemeenlyk gruit genaamt, want aan de kerk wierd de koopmanschap of recht van de bieren te verkopen niet gegunt, maar zekerlyk van de gist. In een brief van keizer hendrik, van **den jare 1013** staan dezelve woorden, zoo als by Hea te zien is.*

Dan is er noch een brief van **Johan van Arkel**, bisschop van Utrecht, van **den jare 1350**, by welke hy bekend in jaarlyksche huur of pacht vanden kommandeur van de Duitsche huize te Utrecht, **de gruit** van de stad Rhenen gehuurt te hebben, en dat voor een somme van 36 pont zwarte tornoisen des jaars, in welken brief men aldus leest: verders dat wy het voornoemde gruitrecht en het recht van de gisten voor de gemelde ... zullen handhavenen, en niet zullen toelaten dat eenige persoonen, welke van rechtswege gehouden zyn hunne gist by de gemelde gruite te halen, dezelve elders zouden haalen, noch wy zullen de plaats van de gruit elders zetten als in onze stad van Rhenen voornoemt.

Wat is het dan? ... Mout die gist? ... bijvoegsel?

Daarmee hebben we twee 'oude' meningen.

*Raepsaet stelt verder dat er een akte uit 1064 de natuur van de gruit bevestigd, aangezien het ook daar 'materam unde levarentur cerviae' genoemd wordt. Een akte uit het jaar 1218, waarbij de hertog van Geldere het gruitrecht geeft aan het klooster van de religieuzen van Ruremonde, noemt de gruit: **fermentum crevisiae quod vulgo grut nuncupatur.***

Hier zit het woord 'fermentum' of gisting in.

Maar bij dit alles moeten we – denk ik – vooral rekening houden met het feit dat het hier over een heerlijk 'recht' gaat – dat waarschijnlijk er op neer kwam – dat men binnen het brouwproces de toelating moest krijgen van de overheid – of zijn leenman – om het bier verder te brouwen.